

HISTORIČNA DOKUMENTACIJA

STALIŠČA DO MEDNARODNIH DOGODKOV LETA 1939

(Zunanje politični članki Edvarda Kardelja v času od 20. junija do 30. avgusta 1939)

I

S šifro Y je v mariborskem »Večerniku« v času od 20. junija do 30. avgusta 1939 izšlo trinajst zunanjepolitičnih člankov, ki jih je napisal Edvard Kardelj. List »Večernik« je izdajal mariborski liberalni politik Adolf Ribnikar od 1. avgusta 1938 do 6. aprila 1941 kot samostojno glasilo. Ribnikarjeva skupina je priporočala gospodarski program, ki naj bi olajšal krizo slovenskega kmetijstva, poživil razvoj industrije in obrti, izboljšal socialni položaj delavstva, izpopolnil šolstvo, zdravstvo, poskrbel za obmejne kraje in pod. Skupina se je zavzemala za širšo koncentracijo političnih sil na Slovenskem v nasprotju s preživelimi strankarskimi formacijami, za tako imenovano narodno koalicijo ne glede na svetovni nazor ali politično pripadnost. Koalicija bi naj Slovencem izbojevala popolno avtonomijo, kot edini način narodnega obstanka. V upanju, da bo enakih pravic deležna tudi Slovenija, je skupina pozdravila sporazum Cvetković-Maček o avtonomni Banovini Hrvatski. Oktobra 1939 je zanikala možnost sodelovanja z obema političnima formacijama (Jugoslovanska nacionalna stranka — JNS in Jugoslovanska radikalna zajednica — JRZ), ki sta si sledili kot režimski stranki, in izrazila simpatijo za Zvezo delovnega ljudstva Slovenije. To približevanje ljudskofrontnemu gibanju pod vodstvom KPS se je naglo končalo že v začetku decembra 1939 ob sovjetsko-finski vojni. Obenem je splahnel interes Ribnikarjeve skupine za sodelovanje s kmeti in delavci (prim. Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941).

Po podatku Edvarda Kardelja (v pogovoru dne 27. junija 1970) je uredništvo »Večernika«, ki je bilo v zunanji politiki usmerjeno anglofilsko, objavljalo njegove članke na uvodnem mestu, ne da bi vedelo, kdo je njihov avtor. Kardelj je svoj prvi članek poslal uredništvu na svojo pobudo in ker je bil nemudoma objavljen, je pošiljal še nadaljnje. Bili so objavljeni vsi po vrsti kot uvodniki. V spremenjenem položaju po sklenitvi nemško-sovjetske pogodbe uredništvo zadnjega poslanega članka ni več objavilo in s tem se je Kardeljevo sodelovanje v »Večerniku« končalo.

Članki obsegajo mednarodno dogajanje zadnjih mesecev in tednov evropskega miru pred drugo svetovno vojno. To je pogled na napeto diplomatsko aktivnost, ki je odločala o vojni in miru in ki je dosegla svoj presenetljivi vrhunec v sklenitvi nemško-sovjetske pogodbe o nenapadanju 23. avgusta 1939. Sklenitev te pogodbe je za zgodovinarje še danes morda najbolj sporno vprašanje iz predzgodovine druge svetovne vojne. O tem, kaj je sklenitev nemško-sovjetske pogodbe pomenila za položaj v Sloveniji, so Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (1966 in 1967) objavili že pomembno diskusijo, ki je do nje prišlo na dveh znanstvenih simpozijih v Ljubljani (ob obletnici OF in KPS). V teh

razpravah je bila poudarjena potreba poglobljenega študija na temelju dokumentarnega gradiva. Pomemben dokument za stvarno spoznanje pogledov KPS v tistem času na probleme mednarodnega boja za mir in zbiranja vseh miro-ljubnih moči za odpor fašističnim netilcem vojne pomenijo ravno članki Edvarda Kardelja, ki jih »Prispevki« prvi ponatiskujejo.

* * *

Ljubljana, 20. junija.

Nepričakovana poostritev položaja na Daljnem vzhodu v zvezi s tiencin-skim sporom med Japonsko na eni ter Anglijo, Francijo in Zedinjenimi drža-vimi na drugi strani je prinesla Chamberlainovim nasprotnikom nove argu-mente, ki jih — kakor vse kaže — ne bodo zamudili izkoristiti. Dogodki uteg-nejo biti Chamberlainu nevarni z dveh strani: prvič lahko znatno oslabe nje-gove pozicije in s tem vred pozicije angleških konservativcev v angleški notranji politiki, drugič pa silijo Anglijo k sodelovanju s Sovjetsko unijo tudi na Dalj-nem vzhodu, torej tam, kjer si konservativni Angleži najmanje žele sovjetske-ga zaveznitva.

Sovpadanje teh dogodkov s potovanjem W. Stranga v Moskvo je seveda vsakomur na prvi pogled očitno. Ono je tudi v tesni zvezi z zbiranjem nemških čet na poljskih mejah. In prav v teh dejstvih se [...] * vsa brezuspešnost ne samo Chamberlainove monakovske politike, marveč tudi te kunktatorske linije, ki se je je Chamberlain — bolj zaradi preorijentacije angleškega javnega mnenja, kakor pa zavoljo svoje notranje uverjenosti — oklenil po monakovskem polomu. Pred tednom sta Chamberlain in Halifax v svojih govorih v spodnji zbornici in palači lordov javno ponudila tako rekoč »zadnji« predlog silam osi za sporazum, pre-den se Strang spusti na nerodno pot v Moskvo. Ti predlogi so bili celo zelo daljnosežni, saj se v njih odkrito govori o »upravičenih nemških zahtevah«, ki je o njih angleška vlada pripravljena razpravljati.

Ponudba pa pri silah »pakta proti kominterni« ni naletela na ugoden odmev. Razlogi tega so dokaj umljivi. Razložil jih je Hitler v svojem odgovoru Roose-veltu. Tako zvana »dinamika« sil »pakta proti kominterni« ne dopušča, da bi si te sile dale na kakršen koli način vezati roke s strani angleških konserva-tivcev, ali kakor je dejal Hitler: Nemčija noče več prihajati »neoborožena« na mednarodne konference. Zato je bil odgovor na ali — ali, ki sta ga Chamber-lain in Halifax postavila v angleških zbornicah, čisto drugačen, kakor so raču-nali angleški konservativci. Odgovor je prišel v Tiencinu in na poljskih mejah. Ta odgovor je jasno pokazal, da sile pakta proti kominterni nočejo z ničemer kupiti novega Monakovega, temveč da hočejo Chamberlaina vanj kratko malo prisiliti.

Chamberlainov zadnji govor ima še prav posebno čuden vtis. Medtem ko z eno roko sega po edinem zaveznitvu, ki bi utegnilo preprečiti spopad, v katerem bi nedvomno zvezda angleškega kolonialnega imperija zatonila, ponuja z drugo roko najnevarnejšemu nasprotniku še v zadnjem hipu sporazum na račun za-veznika, za katerega se bori. Račun, ki so ga iz tega položaja izvlekli Japonci, je potemtakem precej verjeten. Če je Angležem pot v Moskvo tako neprijetna, potem je zelo verjetno, da so pripravljene spraviti v žep še marsikatero klofuto

* Zaradi tiskarske pomote tu ni odtisnjena pravilna vrstica, pač pa se ponovi neka druga že odtisnjena vrstica (Op. ur.).

preden se bodo spustili v kako energično akcijo. Ne smemo namreč pozabiti — a to dejstvo dokazujejo taki ljudje, kakor sta Lloyd George in de Kerillis — da je vsaka odločna akcija Anglije brez sovjetskega zaveznitva obsojena na neuspeh. Še več pravi Lloyd George — in ima nedvomno prav: francosko-angleška zveza bi v eventualnem vojnem spopadu s silami osi brez sovjetske pomoči — podlegla. Japonska torej hiti izkoristiti trenutni položaj.

Pri tem se naslanja še na neki drugi moment. Znano je, da se je Anglija zelo trudila, da bi oslabil položaj Sovjetske Rusije na Daljnem vzhodu. Priti v oborožen spor z Japonsko, bi se reklo, osvoboditi Sovjetsko unijo nasprotnika, ki je še nekako držal angleškemu imperiju potrebno »ravnotežje« na Daljnem vzhodu. Zato je bilo tudi prvo, kar so Angleži zahtevali od Sovjetske unije, ko so se pričela pogajanja za sporazum, da se pustijo vprašanja Daljnega vzhoda ob strani.

Tiencin predstavlja torej daljnovzhodni polom Chamberlainove monakovske smeri. Angleški Zunanji urad skuša sicer zmanjšati njegov pomen, češ da s tem v zvezi ni verjetna neka nova zaostritev na Daljnem vzhodu. Ta tolažba pa je seveda malo prepričevalna. Tudi če bi napetost dejansko popustila, nevarnost s tem še nikakor ne bi bila odstranjena. Ti dogodki sami po sebi predstavljajo silovit udarec prestižu zapadnih velesil na Vzhodu in bodo zato prepričevalna vzpodbuda za Japonce. Pričakovati je treba, da nam bo to pot nudil Daljni vzhod iznenadenja, ki smo se nanje že tako privadili, da prav za prav niti niso več iznenadenja.

Samo nekaj bi utegnilo vsaj začasno rešiti pozicije zahodnih sil na Daljnem vzhodu: uspešna Strangova misija v Moskvi. Njen neuspeh bi pomenil obenem krah Chamberlainove politike. Kdo ve, če bodo s tem angleški konservativci prišli na svoj račun. Zakaj nobenega dvoma ni, da bi Strangov neuspeh v sami Angliji okreplil sile, ki se zbirajo okoli Churchilla in Edena in ki bodo nujno pot v Moskvo napravile hitreje in temeljiteje. Vsekakor je torej Tiencin neprijeten dogodek za Chamberlaina.

Y.

Ljubljana, 28. junija.

Francosko-turška pogodba, ki je bila te dni podpisana, predstavlja vsekakor važen instrument evropskega miru. Velika pozornost, ki jo je tej pogodbi posvetilo zadnje čase zlasti francosko časopisje, nikakor ne izhaja zgolj iz namena, da bi se popravil francoski prestiž, ki ga je zunanja politika zadnjih dveh let precej zapravila, marveč tudi iz resničnega spoznanja, da je ta sporazum morda najvažnejši diplomatski dohodek poslednjih let, ki utegne bistveno spremeniti položaj v vzhodni Evropi, na Balkanu in v Prednji Aziji. Važnost tega dejstva izhaja iz specifičnega položaja, ki ga zavzema Turčija tako v strateškem in geopolitičnem kakor tudi v mednarodno-političnem oziru.

Turčija zavzema, prvič, izredno važno strateško pozicijo v vzhodnem Sredozemlju, ki dominira ozemlju med Sirijo in Adenom, lahko bistveno vpliva na varnost Sueškega kanala, ogroža italijanske pozicije v Dodekanezu, s svojim balkanskim ozemljem predstavlja lahko direktno pomoč balkanskim državam in končno je ona — kar je najvažnejše — tudi gospodar Dardanel, od posesti katerih je predvsem odvisno, ali bodo garancije, ki jih je Anglija dala Romuniji in Poljski, zgolj papirnata obljuba ali realen faktor. Nič manj važna ni strateška pozicija Turčije v vzhodno smer, dejstvo namreč, da predstavlja prehod proti

Indiji in Indijskemu oceanu. Zaradi teh svojih pozicij je imela Turčija zlasti v zadnjem času celo vrsto snubcev, ki so se potegovali za njeno roko. Notranja struktura kakor tudi njen zunanjepolitičen položaj pa nista dovoljevala Turčiji, da bi se mogla resneje orientirati k politiki osi Rim-Berlin. Treba je namreč vedeti, da je kemalistična revolucija obudila v Turčiji sile, ki so bile precej odločno antiimperialistično nastrojene. »Turčija Turkom« je bilo eno osrednjih gesel te revolucije, ki je zares z veliko odločnostjo delala na tem, da bi očistila državo tujih imperialističnih vplivov, najsi so že ti prihajali iz Nemčije ali pa iz Anglije. Tako si je tudi mogoče razlagati zelo tesno prijateljstvo, ki veže Turčijo s Sovjetsko zvezo še izza kemalistične revolucije, ki jo je Sovjetska zveza zelo aktivno podprla. Znan zagovornik te politike je zlasti sedanjí predsednik turške republike Ineni, ki je bil samo zaradi Kemalove bolezni v zadnjih letih nekoliko potisnjen iz turške zunanje politike. Te sile so se seveda morale upreti »dinamiki« osi Berlin-Rim, ki jo njene notranje sile ženejo vsaj k utesnjevanju svobode in neodvisnosti malih narodov celo takrat, ko ne kaže neposredno svojih sovražnih naklepov. Turčija predstavlja nedvomno tako malo državo, ki je hitro zaslutila nevarnost, grozečo ji iz Evrope. Zavest neposredne nevarnosti je bila torej tista, ki je — poleg cele vrste drugih momentov nagnila Turčijo k zvezi z Anglijo in Francijo.

Druga značilnost turškega položaja so njene dosedanje zunanje-politične zveze. Omenil sem že njeno tradicionalno prijateljstvo s Sovjetsko zvezo. Opora, ki jo je turška politika imela v Sovjetski zvezi, je dajala njeni zunanji politiki neko čvrstino, ki je povzročila, da je na Turčijo prešla iniciativa ne le v Prednji Aziji, v prijateljskem paktu med Turčijo, Perzijo in Afganistanom, temveč tudi na Balkanu, v Balkanskem sporazumu. V zadnjem času so se okrepile njene pozicije zlasti še z vedno večjim utrjevanjem prijateljskih zvez z Egiptom. Turčija je s tem postala središče in stična točka velike grupe malih in srednjih držav in je zato njena politična orientacija izredno važna. V eventualnem spopadu na evropskih tleh ali v Sredozemlju bi utegnila povezati ves ogromni blok malih narodov v vzhodni Evropi in Prednji Aziji z demokratičnimi velesilami zahodne Evrope in s Sovjetsko zvezo ali pa vsaj preprečiti vsak poskus, da bi bile te male države na vzhodu potegnjene k aktivnemu sodelovanju s tako zvanimi »dinamičnimi« silami, ki se zbirajo okoli osi Berlin-Rim.

Po vsem tem seveda ni prav nič čudnega, če je bila Francija za ceno tega zavezništva pripravljena celo »žrtvovati« Hataj, ki zanjo ne predstavlja zgolj izgube teritorija in materialnih prednosti, marveč tudi nevarnost poostitve antifrancoskih stremeljenj v Siriji in arabskem svetu sploh. Uspešen zaključek angleško-sovjetskih pogajanj bi še prav posebno povečal važnost francosko-turške pogodbe za Francijo in za — mir med narodi.

V tem pa je druga stran te pogodbe. Ona je namreč znatno okrepila položaje malih in srednjih držav v vzhodni Evropi in bo nedvomno tudi okrepila njihovo voljo po ohranitvi svobode v zunanje-političnih odločitvah. To pa je konec koncev najboljšje jamstvo za mir in varnost malih držav. Zato imajo predvsem mali narodi največ razlogov, sprejeti podpis francosko-turške pogodbe z največjim veseljem.

Y.

Maribor, 17. julija.

Pesimistični glasovi, ki so se glede na moskovska pogajanja pojavili v evropskem časopisju, so sprožili slutnje, kako porazen bi bil vtis njihovega popol-

nega zloma. Nekateri trdijo, da so bila glavna vprašanja pogajanj rešena in da so naknadne diference nastale šele pri podrobnosti. To mnenje je očitno zmotno. Dejstva nasprotno kažejo, da vse diference še vedno nastajajo okrog osnovnih vprašanj, da med obema stališčema še vedno obstoji bistveno nasprotje, ki ga doslej ni bilo mogoče odstraniti. Prav tako se vzdržuje mnenje, da je v vsej tej akciji bistveno socialno nasprotje med sovjetsko Rusijo in britskim kolonialnim imperijem. Nedvomno je ta faktor izredno važen, vendar tudi on ne more biti glavni razlog. Ta isti razlog ni mogel n. pr. preprečiti pred petimi leti sklenitve francosko-sovjetskega pakta o medsebojni pomoči, kakor tudi ne angleško-sovjetskega sodelovanja v celi vrsti mednarodnih vprašanj. Bistveno je nekaj drugega, bistvena je načelna nepripravljenost konservativnih krogov zapadnoevropskih velesil za boj proti totalitarnim silam, njihova načelna nagnjenost k sporazumu z njimi, njihova načelna monakovska orientacija.

Taka trditev se zdi morda na prvi pogled dokaj tvegana, toda cela vrsta razlogov govori zanjo. Konservativne sile zahodno evropskih velesil ne goje nikakih ideoloških pomislekov nasproti totalitarnim državam, ampak so jim ti sistemi kvečjemu še simpatični. Kar jih pa postavlja v sovražne si fronte, je njihov različni delež pri delitvi sveta. Svetovna vojna je zahodnoevropskim velesilam prinesla nova ozemlja, nove sirovine, nova območja gospodarskega udejstvovanja. S tem so se uvrstile v tabor »zadovoljnih« držav varovalk obstoječega stanja v mednarodnih odnosih. Postale so v tem pogledu trenutno pacifistično usmerjene. Današnje totalitarne države pa so ostale pri zadnji veliki delitvi sveta nezadovoljne, zato se je iz revizionističnih tendenc tudi razvil njihov današnji »dinamizem«, njihova načelna protipacifistična usmerjenost.

Po vsem tem je razumljivo, da konservativni krogi zahodnoevropskih velesil ne morejo želeti notranjega zloma totalitarnih režimov, ki bi po njihovem mnenju utegnili sprožiti nepregledne procese socialnih zapletljajev, marveč sporazum z njimi v edinem vprašanju, ki jih loči: v vprašanju o delitvi sveta.

V tem pa ravno obstoji Ahilova peta specifičnega konservativnega »pacifizma«. Revizionistični »dinamiki« je treba odpreti pot, treba ji pokazati na strugo, po kateri lahko teče, treba je njeno ostrino obrniti proč od britanskih imperialnih interesov. Monakovski dogovor je bil prvi tak poskus, ki naj bi po češkoslovaškem kanalu obrnil totalitarno dinamiko proti vzhodu. Toda ta politika je doživela popoln polom, ki bi sicer sam po sebi še ne bil tako nevaren, če bi bil mobiliziral duha množic proti monakovski usmerjenosti sploh. Toda prevrat v angleškem »javnem mnenju« je bil tako močan in tako očiten, da bi bilo odkrito nadaljevanje monakovske linije v notranjepolitičnem pogledu dokaj nevarno početje. Tako se je pričela »nova« angleška politika, za katero pa bodo šele bližnji dnevi pokazali, koliko je ona bila resnično nova. Dejstvo je namreč, da je za to »novo« politiko značilna tendenca, da bi se totalitarni dinamiki zaprlo pot samo na nekih mestih, a da bi se ji pustili odprti ventili, ki v končnem rezultatu vodijo tja, kamor je vodilo Monakovo: k spopadu med sovjetsko Rusijo in totalitarnimi državami.

Temu nasproti stoji sovjetski načrt, ki predvideva ustvaritev celotnega sistema obrambe, kajti nezaupanje, ki ga sovjetski krogi goje nasproti Chamberlainu in njegovim nejasnim obljubam in obvezam, ni samo njim svojstveno, marveč slabi tudi pripravljenost malih držav, da bi sodelovale pri taki obrambni akciji, kajti one imajo pred seboj opozarjajoč primer v češki tragediji. »Fronta

miru«, o kateri je govoril Chamberlain, bi lahko samo tedaj postala realen faktor, če bi obveze demokratičnih velesil predstavljale avtomatično pomoč malim državam, kjerkoli bi prišli v nevarnost njihovi interesi. Ta teza potemtakem zapira vse kanale totalitarni »dinamiki« in bi imela — spričo nedvomne nadmoči, ki bi jo predstavljal takšen blok demokratičnih velesil in malih držav — za posledico notranji zlom te »dinamike«. S tem pa se ta teza že postavlja v nasprotje s koncepcijo konservativnih krogov, o kateri smo zgoraj govorili.

Med tema dvema tezama seveda ne more biti kompromisa. Zmagati mora v celoti ena ali druga. Kakor izgleda danes, stojita obe strani odločno na svojih pozicijah. V slabšem položaju je seveda Anglija, kajti v primeri prekinitve pogajanj ni pričakovati samo nove ofenzive totalitarne »dinamike«, marveč tudi nov silen sunek angleškega »javnega mnenja«, angleških ljudskih množic proti politiki konservativcev.

Nikakega dvoma torej ni, da angleško »novo« politiko prav močno prepletajo elementi monakovske usmerjenosti. Zavlačevanje pogajanj z Rusijo in pesimistični glasovi angleškega in francoskega časopisja prejšnjih dni so dokazovali, da so ti elementi pričeli znova prevladovati. Odvisno je sedaj od nasprotnih sil, ali bodo doživeli poraz v obliki uspešnega zaključka moskovskih pogajanj. Vsekakor bi bil tak uspešen zaključek definitiven poraz konservativnega monakovskega »pacifizma« in popolnoma novo razdobje v življenju evropskih narodov. Zato nekateri upravičeno govore, da bi bilo uresničenje sovjetske teze v današnjih moskovskih pogajanjih največji diplomatski dogodek XX. stoletja.

Y.

Maribor, 21. julija.

Težave, ki je nanje naletel Roosevelt pri svojih naporih za likvidacijo zakona o nevtralnosti Zedinjenih držav pri izvenameriških spopadih, niso nikogar začudile. Pred očmi moramo namreč imeti dejstvo, da ta predlog predstavlja eno najtrdnjših ameriških političnih tradicij, ki je ne podpira samo povprečna človeška vztrajnost v tradicijah, marveč tudi interesi velikega dela ameriškega velekapitala in celo družbeni interesi velekapitala sploh. Natančnejši pogled na ameriške razmere pa nam dokaj hitro pokaže, da imamo tudi tu opraviti z istim bojem med monakovskim in antimonakovskim prizadevanjem, kakršno se v mnogih ostrejših oblikah vrši v Evropi. Amerika nam je nov primer za to, da Monakovo ne predstavlja slučajne politične formule, marveč da je bistven plod današnje mednarodne in družbene problematike.

Ko je pred nekaj meseci prezident Roosevelt pri svojem kanadskem obisku svečano izjavil, da bodo Zedinjene države takoj priskočile na pomoč Kanadi, če bi bila napadena, tedaj so se mnogi nejeverno spraševali kakšen pomen naj bi imela ta izjava, ko je vendar jasno, da so tako zvane totalitarne sile tako daleč od nje. Jasnejše pa nam postane, to vprašanje, če citiramo izjavo enega od teoretikov japonskega imperializma, poročnika Ishimaruja Fujite:

»... V primeru britansko-japonske vojne moramo takoj napasti Kanado iz zraka ...«

Ameriška čuječnost, ki je postavila tudi vprašanje o spremembi, t. j. v bistvu o likvidaciji zakona o nevtralnosti, torej ne velja neposredno evropskim totalitarnim državam, marveč Japoniki. Nikakega dvoma ni, da bo največji obračun, ki ga pripravljajo Japonci na Tihem oceanu, veljal Zedinjenim državam. Zlom

britanskih pozicij na Daljnem vzhodu in na Tihem oceanu bi bil samo prvi japonski udarec, ki bi naj šele pripravil drugi, glavni udarec proti Zedinjenim državam. Težišče politične moči Zedinjenih držav in njihova odskočna deska za nadaljnjo krepitev te moči je Tihi ocean. Na tem področju torej Japonska ne more pričakovati ameriške popustljivosti. Rešitev ameriško-japonskih imperialističnih naspotij je torej mogoča samo v vojni, — če seveda izvzamemo notranje faktorje v obeh državah. Zato upravičeno piše japonski publicist Ike-dzaki Tyuko:

»... Vojna med Japonsko in USA je neizogibna usoda. Celo obojestranski trud ne more odstraniti njene nujnosti... Čeprav obe deželi vidita pred seboj nevaren prepad, sta prisiljeni, stopati proti njemu... Japonski imperij in japonski narod torej ne smeta pozabiti na usodno neizogibnost japonsko-ameriške vojne...«

A general Sato, eden ideologov fašistično-militaristične imperialistične klike na Japonskem, pravi:

»... Povedati moramo odkrito, da so Zedinjene države naš sovražnik. Pustite nas, da se pripravimo na bližajočo se vojno, pustite, da razdrobimo našega sovražnika — Zedinjene države...«

O vseh teh dejstvih so si bili seveda Američani že ves čas po svetovni vojni popolnoma na jasnem. Toda potesnjeni položaj Japoncev na Daljnem vzhodu vendarle ni dovoljeval, da bi se ta nevarnost spremenila v neposredno akutno. Boj se je vršil potuhnjeno, skoro podzemeljsko, predvsem na gospodarskem in diplomatskem področju. Bistveno pa se je spremenil položaj potem, ko so se trije »dinamični« in »totalitarni« režimi, Nemčija, Italija ter Japonska, združili na revizionistični osnovi, ki je povezala japonski boj na Tihem oceanu in na Daljnem vzhodu z nemško-italijanskim bojem v Evropi. Pakt proti kominterni je torej s svojim japonskim dodatkom naperjen tudi proti Zedinjenim državam. Napad na Anglijo, napad na Kanado bi bil potemtakem tudi napad na Zedinjene države. Tako je razumljivo, da so se Zedinjene države navzlic globokim naspotjem, ki jih ločijo od Anglije, trenutno vendarle znašle na skupnih pozicijah z zahodno-evropskima velesilama, na Daljnem vzhodu pa s sovjetsko zvezdo.

Pri vsem tem pa je seveda Roosevelt naletel na odpor monakovske smeri, ki se skriva za firmo očitovanja zakona o nevtralnosti. Ni slučaj, da se zbirajo na tej osnovi predvsem reakcionarni elementi v Zedinjenih državah, čeprav ni mogoče tajiti, da je tudi utrjenost tradicije napravila svoje. Te tendence izhajajo iz istih socialnih in ideoloških vezi, iz istih instinktov, ki vežejo te kroge v Angliji in Franciji z vrhovi totalitarnih držav, na drugi strani pa jih hranijo tudi močna ameriško-angleška nasprotja, ki so že ob koncu svetovne vojne tako jasno prišla do izraza. Toda, čeprav je Roosevelt trenutno doživel poraz, ni dvoma, da imajo zagovorniki Monakova, pa četudi v nevtralnostni obleki, v Zedinjenih državah mnogo manj argumentov kakor pa v Angliji.

Maribor, 25. julija.

Poostrena akcija Japonske proti Angliji in boji na zunanje-mongolski meji so znova postavili v ospredje daljnjevzhodni problem. Najbrže bodo imeli prav tisti, ki trdijo, da je ponovna zaostritev tega spora zelo zvezana s trenutnim poslabšanjem perspektiv v angleško-sovjetskih pogajanjih. Najmanj, kar si Japonci pri tem sunku postavljajo za nalogo, je vsaj toliko oslabiti prestiž demo-

kratičnih velesil na Daljnem vzhodu, kakor ga je uspela politika osi Berlin-Rim oslabiti v — Evropi. Z drugimi besedami: pri malih in velikih narodih Azije je treba zlomiti mit o nepremagljivosti velikih belih imperijev, ki v največji meri ovira japonsko imperialistično politiko na azijskem kontinentu. Drugi cilj je seveda bližji, konkretnejši: treba je izolirati Kitajsko, ki ne samo da ni premagana, marveč v svojem odporu vedno bolj raste, tako da se tako zvana »mala vojna« že pretvarja kar v pravcato »veliko vojno«, izolirati jo od belih velesil. Od zmage v Kini si Japonci zelo veliko obetajo. Padec angleških pozicij v Kini bi hkrati zlomil angleško moč v Indiji. O tem so si tako Japonci kakor Angleži popolnoma na jasnem. Naj samo opozorim na citat iz memoranduma znanega barona Tanake iz 1927. leta. Tam pravi med drugim:

»... Ako bomo uspeli zavzeti Kitajsko, se nas bodo druge azijske dežele in dežele Južnega morja bale, zato bodo kapitulirale pred nami. Takrat bo svet razumel, da je Azija naša in nihče se ne bo drznil segati po naših pravicah...«

In dalje: »... Posedujoč prirodna bogastva Kitajske bomo pristopili k osvajanju Indije, Arhipelagov, Male Azije, Centralne Azije in celo Evrope. Naš uspeh v kontroli Mandžurije in Mongolije je naš prvi korak...«

Po vsem tem je jasno, da japonska invazija v Kitajsko ne predstavlja zgolj vojno proti Kitajski, marveč imamo tu opraviti z veliko pripravo vojne proti belim velesilam. Anglija se je te nevarnosti sicer vedno zavedala, toda vsa njena povojna politika na Daljnem vzhodu je bila zidana na postavkah, ki jih razvoj ni potrdil. Vsa leta po vojni so Angleži pričakovali spopada med Japonsko in Sovjetsko unijo v prepričanju, da bo taka orientacija obrnila japonski pritisk proti Sibiriji, a da bo obenem sovjetska moč vsaj temeljito oslabila zavojevalno sposobnost japonskega imperija. Izvajali so torej nekako isto politiko, kakršno je Chamberlain tako »klasično« formuliral v monakovskem sporazumu. Toda, kakor v Evropi so se pokazali ti računi kot nepravilni tudi na Daljnem vzhodu. Sovjetska zveza se je tako okrepila na znotraj, da je prenehala biti smer najmanjšega odpora in tako rekoč čez noč so se v tej vlogi znašli — angleški lordi. **In tako se je tudi novi japonski udarec obrnil predvsem proti Angliji; prav tako kakor se je pakt proti kominterni v Evropi dejansko obrnil proti zahodnim velesilam.**

Boji na mongolsko-mandžurski meji pri tem nikakor niso bistvenega značaja. O tem govori že samo dejstvo, da so ga izzvali Japonci, ki v današnji situaciji gotovo nimajo interesa na tem, da bi se zapletli v vojno s svojim najnevarnejšim nasprotnikom — s Sovjetsko zvezo. Direktni udarec proti Rusiji je tu podrejenega značaja. O njem govorimo lahko samo toliko, kolikor predstavlja nedvoumen poskus Japoncev, da bi si popravili svoje strateške položaje v Mandžuriji. Važnejši pa so politični načrti s tem napadom. Najbolj verjetna se zdi misel, da gre tudi to pot za poskus, prepričati Angleže o tem, da je japonska akcija v resnici in predvsem naperjena proti Sovjetski zvezi, da bi s tem razbili enotno akcijo velesil na Daljnem vzhodu. Toda ta taktika ima zelo nevarno stran. Med tem ko je pasivnost zahodno-evropskih velesil nasproti japonskim provokacijam na Daljnem vzhodu dejansko znatno razrušila prestiž teh velesil pri azijskih narodih, so pa okrepljene sovjetske pozicije, zlasti pa nedvomni sovjetski uspehi pri jezeru Hasan in sedaj na mandžursko-mongolskih tleh znatno dvignili ugled sovjetske velesile med azijskimi narodi. Japonski napad na Rusijo ima na ta način vedno manj izgledov, zato pa se bo vedno bolj krepil japonski pritisk na Anglijo in Zedinjene države. Tak nepričakovan re-

zultat angleške politike na Daljnem vzhodu bo seveda zahteval precejšnjih sprememb v dosedanjem grupiranju sil v tem delu sveta. Zedinjene države so to prve pojmile, zato tudi moremo razumeti rastoče prijateljstvo teh držav z Rusijo. Verjetno ni več daleč čas, ko bodo isto pot ubrali tudi Angleži.

Treba je pri vsem tem priznati: vsa ta dejstva predstavljajo prav za prav svojevrstno tragedijo britskega imperija. Objektivne razmere so tako brezobzirno razorožile klasične oblike angleške imperialne politike, ki so se vtelesile v Chamberlainu, da skoro sleherna politična poteza angleške vlade prinese drugačne rezultate, kakor so jih pričakovali. Bodočnost bo najbrže pokazala, da Chamberlainova politika ni samo plod razrednega instinkta, marveč da je v njej dovršen del — donkihotstva.

Y.

Maribor, 31. julija.

V zvezi z angleško kapitulacijo na Daljnem vzhodu smo nedavno na tem mestu zapisali, da utegne ta dogodek bistveno vplivati na potek moskovskih razgovorov. Optimizem, ki je te dni zavladal v demokratičnem časopisju ter najavljanje angleško-francosko-sovjetskih generalštabnih razgovorov v Moskvi, dokazujeta, da se je naše pričakovanje pokazalo za točno. Bilo bi seveda prezgodaj, če bi se vdajali mnenju, da je uspeh pogajanj že izven dvoma, vsekakor pa lahko trdimo, da bi njihov neuspeh v sedanjem položaju pomenil tudi polom celotne Chamberlainove zunanjepolitične linije, ki bi dokončno zlomil tudi njegove notranje pozicije.

Chamberlain se je pokazal v svojih namerah premalo previdnega. Kapitulacija na Daljnem vzhodu in Hudsonova ponudba Nemčiji v isti sapi sta predstavljali preveliko dozo celo za povprečnega konservativca. Chamberlainovi nasprotniki so dobili v roke popolnoma nedvoumen dokaz Chamberlainovega prizadevanja, da bi privedel v Evropi do novega Monakova. Razburjenje, ki je nastalo v angleških množicah, je postalo tolikšno, da je Chamberlain prisiljen ubrati druge poti. Ostaneta pa samo dve poti. Nadaljevanje dosedanje zunanjepolitične smeri je mogoče samo pod pogojem spremembe notranjih razmer v Angliji v smislu zoževanja politične svobode. Toda veliko vprašanje je, če so reakcionarne sile v Angliji sposobne uspešno pričeti s takim kursom. Naše mnenje je, da so v današnjem položaju preslabe, da bi šle po tej poti. Ta pot torej vsaj začasno odpade. Druga pot je pot popuščanja sovjetskim zahtevam da bi se z uspehom popravil v Moskvi slab vtis tiencinske in Hudsonove afere. Prav zagledelj je torej danes precej verjetno, da bodo moskovski razgovori uspešno zaključeni, kar bi gotovo ves svet pozdravil z velikim olajšanjem.

Takšno pričakovanje opravičujejo tudi še nekateri drugi momenti. To velja zlasti za direktne poljsko-sovjetske razgovore in potovanje romunskega kralja v Turčijo, ki dejansko ne predstavlja nič drugega, kakor previdno iskanje vezi z Moskvo, ki ne bi dajalo agresivnim silam v roko preveč kričečih argumentov. Ni dvoma, da bi to potovanje utegnilo močno okrepiti Balkansko zvezo in izpodbiti vsa prizadevanja, da bi se ta važen instrument miru uničil. Zavest, da je brez sporazuma s Sovjetsko zvezo nemogoča obramba vzhodne Evrope, ter približevanje dni krize silita k hitri odločitvi. V takem položaju postajajo seveda brezpredmetni vsi pomisleki o tem, kje bo korakala armada Sovjetske zveze in kje ne bo. Danes je vsaj že popolnoma jasno, da so bili angleški izgovori s poljskimi in romunskimi pomisleki gledé korakanja sovjetske armade samo mane-

ver, ki naj bi izsilil sporazum s Sovjetsko zvezo pod najugodnejšimi pogoji za angleške interese in Chamberlainovo zamisel reševanja evropske krize. Direktni razgovori med vzhodnimi državami in Sovjetsko zvezo, ki se pričenjajo, vedno bolj razpršujejo te »argumente« v nič, zato je danes jasno že tudi najširšim množicam, da bi odgovornost za neuspeh moskovskih pogajanj padla izključno samo na Chamberlaina.

Toda če nas vsi ti momenti silijo k bolj optimističnim zaključkom glede na uspeh moskovskih pogajanj, nam vendar ne dovoljujejo, da bi se osvobodili vseh rezerv nasproti današnji angleški politiki. Ne smemo namreč pozabiti, da je imelo daljnovzhodno Monakovo isto ost, kakor evropsko: ost proti Sovjetski zvezi. Že zadnjič smo trdili, da je imel japonski napad na Zunanjo Mongolijo predvsem namen, prepričati Chamberlaina, da je japonska daljnovzhodna akcija naperjena proti Sovjetski zvezi, kar angleški premier prav rad sliši. Tiencinska kapitulacija je torej dala Japonski proste roke in jo celo vzpodbudila k večji aktivnosti nasproti Sovjetski zvezi. Chamberlain je sicer napravil tu veliko napako, kajti za Japonsko predstavlja današnja Sovjetska unija prav tako trd oreh, kakor za evropske totalitarne sile in se zato ne zdi verjetno, da bi se hoteli zaplesti že v bližnji bodočnosti v vojno z njo, a zlasti ne sami. Razen tega je Chamberlain pozabil na interese — Zedinjenih držav, ki so ga pa na to njegovo »pozabljivost« takoj spomnile z odpovedjo japonsko-ameriškega trgovskega dogovora, ki je na mah likvidiral Chamberlainov »uspeh« in japonski triumf in zadala še en udarec več angleškemu prestižu. Čeprav se torej položaj Sovjetske zveze ni bistveno spremenil pa je Chamberlainovo daljnovzhodno Monakovo vendar lahko upravičeno povečalo sovjetsko nezaupanje do današnje angleške politike in do Chamberlaina osebno, kajti dokazalo je, da Chamberlain še ni opustil prvotne zamisli o spopadu totalitarnih sil s Sovjetsko zvezo, kjer bi Anglija ostala samo — rabsodnik.

Ljubljana, 7. avgusta.

Potovanje romunskega kralja v Turčijo je vzbudilo živahne komentarje v evropskem časopisju. Kako tudi ne, kajti kakor trdijo komentarji, predstavlja to potovanje nadaljevanje neke akcije, ki bi zelo spremenila položaj v Vzhodni Evropi in na Balkanu. To je akcija, ki jo je začela Poljska s svojimi direktnimi razgovori s Sovjetsko zvezo in ki bi v končnem rezultatu prav za prav privedla do »fronte miru« malih in srednjih držav na vzhodu in jugovzhodu Evrope, naslonjene na angleško-francosko-sovjetski sporazum. Dejanska realizacija te velike mirovne zamisli bi bila za male narode vzhodne Evrope gotovo izredno važen donesek k njihovi varnosti in k obrambi njihove neodvisnosti. Če je temu tako, potem imajo mali narodi na Balkanu vsekakor vse razloge, da pozdravijo in podpro sleherni korak v tej smeri.

Zaman bi bilo zanikovati, da predstavlja ta akcija na vzhodu Evrope neko zelo važno spremembo stališča, ki je doslej prevladovalo. Nedvomno je to dejstvo posledica spremenjenih objektivnih razmer, a predvsem sad spoznanja, da se je tako zvana »politika nevmešavanja« pokazala kot malo zanesljivo orožje obrambe državne neodvisnosti. Politika malih in srednjih držav na vzhodu Evrope je v tem trenutku nedvomno politika miru, ki je istočasno zvezana z željo sleherne male države, da bi v eventualnem konfliktu velesil ostala vsaj začasno nevtralna. Izjemo tvorijo tu samo nekateri krogi v Bolgariji, ki bi želeli zvezati svoje revizionistične sile z akcijo agresivnih držav.

Toda realizacija te težnje po nevtralnosti ni odvisna zgolj od subjektivne želje posameznih držav, marveč tudi od objektivnih razmer. To je najbolj dokazala zgodovina Češko-slovaške republike med oktobrom in marcom. Toliko naglašana nevtralnost ni rešila republike žalostne usode. Na žalost je resnica, da se v naših časih brani resnična nevtralnost z istimi sredstvi kakor neodvisnost. To pa pomeni, da je boj za resnično nevtralnost, za resničen svoboden mir istoveten z odporom agresorja, ki mu je resnična nevtralnost tuj pojem, identičen z latentno nevarnostjo, ki jo je treba brezpogojno odstraniti. Nevtralnost pomeni za agresorja vedno samo tih pristanek na njegove zahteve, za katerega hoče imeti tudi otipljiva jamstva. Pri malih narodih gre to vedno na škodo njihove neodvisnosti.

To so v glavnem razlogi, ki so privedli vzhodno-evropsko politiko malih držav na nova pota. Kakor hitro pa se je politika nevmešavanja pokazala kot nevzdržljivo »orožje« za obrambo neodvisnosti države, je bilo treba pogledati po realnih zaveznikih in sredstvih obrambe. V tem pogledu pa so si mnenja politikov pač več ali manj edina v tem smislu, da angleško-francoska jamstva vzhodnoevropskim malim državam ne pomenijo nič, če niso naslonjena na sporazum s Sovjetsko zvezo. Da, Lloyd George prerokuje poraz celo Angliji in Franciji samima, če ne bosta imeli pomoči v Sovjetski zvezi. V takem položaju je razumljivo, da sta zlasti Poljska in Romunija — da ne omenimo Turčije, ki je bila ves čas v zelo prijateljskih odnosih do Sovjetske zveze — spremenili svoje stališče do te slovanske velesile. Strah pred rdečo armado, zaradi katerega je septembra lanskega leta vzkliknil voditelj čeških agrarcev, Beran, da ima »rajši Hitlerja kakor pa Vorošilova«, se je pokazal zgolj kot sredstvo razoroževanja demokracije, a brez realne vsebine.

Narodi vedno bolj spoznavajo, da sta svoboda in neodvisnost vredni vsake žrtve. Politična linija obrambe miru z odporom na vseh frontah in vseh točkah, kamor pritiska agresor, linija torej, ki jo zagovarja sovjetska diplomacija v moskovskih razgovorih, se je zategadelj približala tudi vzhodno-evropskim narodom. Tako si moramo tolmačiti prve direktne kontakte teh narodov z vzhodno velesilo v smislu izpopolnitve angleško-francoskih garancij s sovjetskimi.

To spoznanje in ta linija ima seveda še vedno močne nasprotnike v teh državah. Toda ona ima istočasno nepremagljivega zaveznika, ki bo postajal tem bolj številen, kolikor hujši bo pritisk »dinamike«. Ta zaveznik so — ljudske množice. V svojih končnih sodbah se te nikoli ne motijo. Y.

Ljubljana, 10. avgusta.

Notranje-politične homatije v Španiji, o katerih smo slišali zadnje dni, so zanimive z dveh zreljšč: s stališča praktične politike ter razmerja političnih sil na mednarodni pozornici in s stališča politične teorije. Eno kakor drugo zasluži, da bi se z vprašanji, ki so se pojavila v današnji protirevolucionarni Španiji, podrobneje pobavili. Nasprotje med falangisti in monarhisti ni zgolj nasprotje v političnih nazorih, marveč ima globoke socialne korenine. Splošno znano je, da se okrog monarhistov zbira stara španska veleposestniška plast, ki je tesno zvezana tudi s cerkvijo. Zveza med armado in to plastjo je razumljiva, kajti velika večina starega španskega lastniškega kadra izhaja iz veleposestniškega plemstva, zato so ideološke vezi med vrhovi današnje španske armade in monarhisti zelo tesne. Nasprotno pa falanga v svojem bistvu predstavlja gibanje, ki je zve-

zano z modernimi oblikami finančnega kapitala, z modernim velemeščanstvom, ki skuša svoje pozicije zaščititi s fašističnimi metodami, ki naj bi istočasno pomenile tudi pripravo k imperialistični politiki.

Ta razlika je bistvene važnosti, čeprav se morda na prvi pogled zdi brez-pomembna. Hitro nam postane jasna, če se spomnimo, da je bila ena prvih Francovih izjav ob koncu državljanske vojne, da bo nova Španija pristopila k obnovi španskega imperija. To je bila v bistvu falangistična izjava, kajti v njej se kaže tipična fašistična vsebina: izraz tistega finančnega kapitala, ki ne more obdržati svojih pozicij, ne da bi okrepil svojo ekspanzivnost na ven, v smeri kolonialnega osvajanja. Zato je totalitarni fašizem istočasno vtelesenje agresivnosti navzven. Falangistična Španija si potemtakem ne more izbrati druge poti, kakor tisto, po kateri je v bistvu šla tudi doslej: po poti tesnega zavezništva z osjo Berlin-Rim, ki se bo najbrže prej ali slej spremenilo tudi v odkrito zavezništvo na bojnem polju. Sem sili falangiste vse njihovo notranje bistvo in samo tako bodo lahko obdržali oblast na Španskem.

Drugačen je položaj veleposestniških monarhistov. Tu imperialistični cilji niso bili bistveni, marveč likvidacija demokracije a zlasti delavskega gibanja znotraj Španije. Kakor hitro pa je bila končana državljanska vojna, so se morala stara nasprotja med veleposestniškimi in industrijalno-finančnimi krogi zopet zaostriti. Osrednje sporno vprašanje je postalo zunanjepolitična orientacija. To je tudi razumljivo, kajti politika zveze z osjo Berlin-Rim nujno slabi pozicije veleposestniških krogov, a zlasti tudi cerkve. Zato se monarhisti zavzemajo za nevtralnost, naslonjeno na dobre trgovske odnose z Anglijo in deloma tudi Francijo.

Na to kocko sta Anglija in Francija tudi stavili tedaj, ko sta pripravili madridski Cassado-Miaja puč in pohiteli s pošiljanjem svojih predstavnikov v Burgos. Angleško-francoska diplomacija je tedaj gojila iluzije, da bo rezultat španske državljanske vojne obnova nekake predrevolucionarne Španije po vzor diktature Prima de Riverera, ki naj bi restavrirala angleško-francoski vpliv na Iberskem polotoku. Toda te iluzije so bile grajene na pesku. Današnja Španija se ne more vrniti k starim oblikam, ki so se kompromitirale in ki so preslabe, da bi se mogle braniti s starimi sredstvi. Iniciativo so prevzeli že v državljanski vojni fašistični elementi, ki imajo to prednost, da uživajo vso pomoč totalitarne tujine. Ta pomoč pa je bila edina v stanu zlomiti odpor demokratičnih ljudskih množic. Razen tega je tudi jasno, da so bili v državljanski vojni veleposestniki močno oslabljeni tudi ekonomsko, kar se o finančnih krogih ne more reči. Kriza, ki jo danes preživljajo narodi Španije, bo obenem gotovo tudi zlata jama za vsake vrste špekulante, ki bodo obenem s svojo gospodarsko pozicijo okrepili tudi svoje politične položaje v razmerju do veleposestnikov. Monarhistični krogi imajo torej zelo slabe izgleda kot kandidati za oblastnike sedanje Španije, z njimi pa tudi angleško-francoski upi na — nevtralnno Španijo. Odpor armade ne bo dolgo trajen. Zlomljen bo, kakor je bil zlomljen v drugih totalitarnih državah, kajti zaradi svoje socialne reakcionarnosti, ne more dobiti opore v ljudskih množicah. Edini realni faktor politike miru v Španiji pa so prav te ljudske množice. Samo v odnosu do tega faktorja dobiva monarhistični odpor v Španiji svoj pomen. Gre namreč za to, koliko bo uspelo španskemu demokratičnemu elementu, ki je danes potisnjen v najglobljo ilegalnost, izkoristiti nasprotja v Francovem taboru, a zlasti nasprotja proti njegovi zunanje-politični orientaciji — ki so, izolirano vzeto, nedvomno progresivna — kot svojega zaveznika v boju

proti falangistom, ki predstavljajo najbolj desno krilo v novi Španiji in zato tudi glavnega sovražnika demokracije. Edino tako postavljanje vprašanja bo danes zares služilo interesom miru, kajti samo ono lahko prinese realne rezultate. Danes priznava neuspeh Petainove misije v Španiji celo oficijozni »Temps«. Iz realne analize razmerja političnih sil v Španiji se je dalo to že vnaprej predvideti. Nikake obljube in nikako zlato ne more pripraviti do nevtralnosti sile, ki jih vse njihovo n o t r a n j e bistvo žene k agresivnosti, ker je ta agresivnost pogoj njihovega obstanka. In tako sta Anglija in Francija danes — paradokсно se sliši in vendar je resnično — tam, kjer sta bili julija 1939: ako hočeta Španijo dobiti zase, morata krepiti tiste sile, ki sta jih za državljanske vojne s svojo politiko »nevmešavanja« pomagali zlomiti. To je danes edina realna politika v Španiji in samo v tej zvezi lahko tudi odpor monarhistov predstavlja resno rezervo v boju za mir.

Y.

Maribor, 14. avgusta.

Vprašanje Alandskih otokov je še vedno v ospredju zanimanja javnosti severnih držav. Kakor znano, je Finska, ki je lastnik teh otokov, čeprav so po svojem prebivalstvu popolnoma švedski, postavila zahtevo, da sme otoke remilitarizirati in utrditi. Nemčija je takoj in že po predhodnem sporazumu s Finsko pristala na to zahtevo. Rusija se ji je pa zelo odločno postavila po robu. Društvo narodov, ki bi moralo rešiti ta spor, je njegovo reševanje po stari navadi — odložilo za bodočnost. Pri tem je navidezno stvar ostala, toda za kulisami se boj za Alandsko otočje nadaljuje in odloženo vprašanje bo slej ko prej v ostrejši obliki zopet postalo akutno. Mi smo se dotaknili vprašanja zlasti zaradi tega, ker nam razkriva eno tistih skritih front mednarodnih nasprotij, o katerih se najmanj govori, ki pa jasno kažejo tendence totalitarnih sil.

Alandsko otočje leži med švedsko in finsko kopnino, od prve oddaljeno kakih 60, a od druge okrog 80 km. Zračna črta na Königsberg v Vzhodni Prusiji znaša okoli 500 km, na Leningrad pa malenkost manj. Zračna črta na estonsko kopnino pa znaša dobrih 200 km.

Te številke govore same zase. Utrjeno Alandsko otočje v rokah nekoga, ki bi imel interes na tem, da zapre Finski zaliv in v njem sovjetsko vojno mornarico, bi bilo izredno mogočno orožje. Verjetnost, da bi nemška vojna mornarica obvladala Baltsko morje, a zlasti bregove Poljske, baltiških in skandinavskih držav, bi bila seveda neprimerno večja, obenem bi pa bila v največji meri zaščiten Nemčija pred napadi z morske strani. Zato je razumljivo, da imenujejo Alandsko otočje tudi severni ali baltiški Gibraltar.

Toda Alandsko otočje je finsko, ne nemško. Še več, Finska utemeljuje svojo zahtevo po utrditvi Alandskih otokov z argumentom, da hoče maksimalno ščititi svojo nevtralnost. Zaradi tega je prišel sovjetski ugovor spčetka nekoliko nerazumljivo in nepričakovano. Toda hiter pristanek Nemčije z druge strani je dal misliti in danes je stvar že precej bolj jasna, čeprav so seveda tudi sedaj še pravi sovjetski argumenti neznani. Po sredi je najbrže Finska sama in vprašanje, kako daleč sega njena nevtralnost. Treba se je namreč spomniti, da razmerje med Finsko in Sovjetsko unijo ni treba iskati zgolj v zgodovini, marveč tudi v nekih konkretnih pojavih današnje Finske. Pred očmi imamo namreč precej močne fašistične in polfašistične tendence v Finski, ki so — kakor povsod — zvezane z imperialističnimi načrti. Ti krogi so vedno gojili simpatije za evropski

revizionizem, ker so smatrali, da tudi Finska spada v krog držav, ki jih je ver-sajski mir okrnil. Te težnje so dobile svojo formulacijo v znanem geslu o Veliki Finski, ki ima svoj minimalni in svoj maksimalni program. Prvi zahteva pri-ključitev sovjetske Karelije, ki tvori avtonomno republiko v sklopu sovjetske zveze, ter leningrajske pokrajine z Leningradom vred Finski. Ta program ob-vlادuje vse nacionalistične kroge, zato je razumljivo, da se odnosi med SSSR in Finsko nikoli niso mogli urediti tako, da bi izginilo medsebojno nezaupanje. Toda razen tega minimalnega programa obstoja tudi fantastično maksimalni, ki zahteva ves ruski sever tja do Urala, pri čemer se sklicuje na neko finsko pre-teklost teh pokrajin. Kakor je ta načrt fantastičen, ima vendarle vnete zagovornike v fašističnih germanofilskih krogih, ki računajo, da bi pri eventualnem razkosanju SSSR njihov maksimalni načrt postal povsem realen, ker bi bil najbrže tudi nemški interes, da potisne Rusijo od Baltiškega morja in Mur-manskega zaliva. Finska nevtralnost je potemtakem močno problematična. Ka-kor hitro bi prevladali desni fašistični elementi — a v primeru vojne in s tujo pomočjo bi bilo to zelo mogoče — bi se Finska spremenila v oboroženega za-veznika totalitarnih držav. Po vsem tem je razumljivo, čemu pripisuje Sovjetska zveza vprašanju tako zvanega »indirektnega napada« pri moskovskih pogajanjih toliko važnost.

Vprašanje se tembolj komplicira zaradi tesnih zvez med finsko in nemško armado na eni strani in zaradi zelo močnega vpliva fašističnih skupin v sami finski armadi. Znano je, da je dala ob prevratu v Rusiji Nemčija Finski ne samo orožje za boj proti Rusiji, temveč tudi močan oficirski kader, ki je deloma še danes ostal v finski armadi in še celo na vodilnih mestih. Zato je razumljivo, če danes padajo sovjetski očitki na finski račun, češ da finski fašistični elementi ponujajo Nemčiji letalska oporišča na Finskem in da Finska taka letalska opo-rišča z nemško pomočjo tudi že dela. Nikakih jamstev torej ni, da tudi Aland-skih otokov, potem ko bodo utrjeni, Nemčija ne bo dobila »v kredit«. To so potemtakem najbrže glavni razlogi, da se je Rusija tako odločno uprla finski zahtevi po remilitarizaciji in utrditvi Alandskega otočja.

Toda najsi že naša utemeljitev drži ali ne, eno je gotovo, da namreč bodoča vojna ne bo več pustila severnih držav tako nevtralnih, kakor jih je svetovna in da imamo tudi tam pričakovati primere, kakor je bil v svetovni vojni — belgijski.

Y.

Maribor, 17. avgusta.

O Gdanku se govori glasno, o Madžarski šepetaje. Prav zavoljo tega pa se vedno trdovratneje vzdržuje vest, da je prav za prav madžarsko vprašanje bolj pereče od gdanskega. Ta verzija ima tudi svoje razloge, ki v današnjih nemirnih in nasprotij polnih časih niso brez pomena. Fronta miru ni samo tista, ki jo te dni ustvarjajo diplomati. Važnejša je tista fronta miru, ki se kuje v srcih ljud-skih množic, kajti ta fronta ima to prednost, da je ne ločijo nikake meje in nacionalne razlike. Če se torej v Madžarski pojavljajo stvari, ki služijo utrje-vanju ideje miru, tedaj ti pojavi zaslužijo vso podporo »mirovne fronte src«.

V zadnjih letih je nastal na Madžarskem zanimiv spor zaradi neke knjige znanega madžarskega publicista, v kateri le-ta na podlagi citatov priznanih osebnosti današnje Nemčije dokazuje, da v vojaškem pogledu Nemčija ne more vzdržati pred silami demokratičnih velesil. Spis je doživel nekaj izdaj in šele

po nekaj tednih, ko je bil že dodobra razširjen, ga je vlada dala zapleniti. Madžarski nacistični krogi, ki so trdili, da je vlada namenoma zavlačevala z zaplenitvijo brošure, so imeli bržčas prav. To mnenje je še prav posebno utrdil Telekyjev odgovor na nacistično interpelacijo v tej zadevi, ki je bila postavljena v parlamentu. Odgovor je imel namreč neko očitno tendenco proti sklepanju kakih vojaških zvez Madžarske. Teleky je dejal, da je vlada spis zaplenila, toda istočasno da se je obrnila na nemškega poslanika z vprašanjem, ali so citati in uradni podatki v zaplenjenem spisu avtentični. Odgovora na to vprašanje, je dejal Teleky, madžarska vlada do danes ni prejela. Predsednik madžarske vlade je s tem torej sam potrdil, da so podatki zaplenjene brošure — pravilni. Na očitek nacističnih poslancev, da so madžarski uradniki dobivali zaplenjeni spis po pošti, je Teleky ironično odgovoril, da madžarski uradniki dobivajo po pošti pač tudi neke druge brošure. Pri tem je mislil na množico nacističnih propagandističnih brošur, ki so financirane iz tujih fondov.

Spór okrog zaplenjenega spisa meče precej jasno luč na poslednja nemško-madžarska pogajanja. Vojaški položaj totalitarnih sil je močno okrepil tiste sile na Madžarskem, ki se boje vojaške zveze z osjo Berlin-Rim. »Dinamiki« totalitarnih sil pa ni dovolj samo »prisrčno prijateljstvo«, marveč so ji potrebna tudi vojaška jamstva. Madžarska ima za Nemčijo pred vsem pomen kot odskočna deska za vojaško akcijo. Toda celo pod pogojem, da bi Madžarska pristala na vojaško sodelovanje, se vendar pri svoji današnji vojaški moči sama po sebi ni v stanju vključiti v vojaški načrt totalitarnih držav, ki — kakor je znano — sloni na teoriji tako zvane »strelovite vojne«. Za strelovito vojno, ki naj bi že s prvim udarcem zlomila sovražnikov odpor, pa je potrebno veliko nakopičenega materijala in ljudi na določenih točkah. Tega Madžarska ni sposobna. Razumljivo je tedaj, da Nemčija teži za tem, da bi nemška armada na Madžarskem dobila vsaj približno take pozicije, kakršne ima na Slovaškem. Za Madžarsko pomeni seveda pristanek na take pogoje izgubitev državne neodvisnosti, kajti od tega trenutka dalje bi bila Madžarski onemogočena sleherna separatna zunanjepolitična akcija. Razen tega imajo veleposestniški krogi, ki imajo danes v rokah vlado, še posebne notranje-politične razloge proti takim načrtom. Prisotnost nemške armade na Madžarskem bi imela v najkrajšem času za posledico prevzem oblasti po madžarskih nacistih, s čimer bi bili veleposestniški krogi močno udarjeni. Zato je razumljivo, da so vsi ti razlogi privedli današnjo vlado do sklepa, da je treba vojaško pogodbo odbiti. Tudi odgoditev Hitlerjevega obiška na Madžarskem je treba tolmačiti s temi razlogi.

Razumljivo tedaj, da je ves aparat današnje Nemčije na nogah, da bi Madžarsko prisilil k drugačnemu stališču. Nemčija se trudi, da bi dosegla padec današnje madžarske vlade, toda prav to dejstvo tembolj krepí množični odpor madžarskega naroda. Ali bo Madžarska v evropskem spopadu zares zavzela tisto mesto, kakršnega so ji dodelili nemški načrti? Madžarski problem postaja izredno pereč, novo ognjišče nemira v Evropi.

Y.

Maribor, 22. avgusta.

Živčnost evropskega časopisja, polnega protislovnih poročil, hipotez in neprestanih demantijev trditev, za katere se največkrat kasneje izkaže, da so v eni ali drugi obliki bile pravilne, daje slutiti, kolika so razmerja orjaških bojev, ki se v zadnjih dneh bijejo za diplomatskimi kulisami, skrito od oči ljud-

skih množic. »Vojna živcev« je postala izraz za tiste vrste pritisk, ki je natanko preračunan na monakovske elemente po vseh državah. Mobilizira se z velikim truščem, hvalijo se utrdbe in razkazujejo po kinematografih, premikajo se čete, vse samo zato, da bi se prepričali monakovci demokratičnih držav, da so kapitalantska dejanja demokratičnih vlad edina cena, ki je v stanu odkupiti mir.

Toda istočasno rase tudi odpor nasprotnikov Monakova, ki imajo vedno več argumentov v rokah za trditev, da bo vprav odločen odpor agresivnim zahtevam zajamčil mir narodom Evrope in vsega sveta. Gdansk in koridor niti nista zadnji zahtevi. Ogromna gospodarska bremena, ki jih nalaga tako rekoč permanentna mobilizacija in neznansko oboroževanje, ki žene države v vedno težji gospodarski in finančni položaj, se ne dajo kompenzirati niti z Gdanskim niti s koridorjem. Potrebno je mnogo več. Zato je tudi Gdansk prav za prav samo etapa v »živčni vojni«, ki ima predvsem namen, z nekim novim monakovskim mirom sovražnika najprej demoralizirati in desorientirati, potem pa mu naglo zadati glavni udarec. Odkrita obramba monakovskih metod pred demokratičnimi množicami, zlasti pred angleškim in francoskim ljudstvom je izredno težavna, posebno za ljudi, ki hočejo obdržati v rokah vladine vajeti. Toda bilo bi nevarno, če bi mislili, da so zato monakovci v angleški in francoski vladi položili orožje. Nasprotno, ker je njihova igra postala skrita, je tembolj nevarna. Boj se je prinesel za diplomatske kulise, pri čemer ima predvsem en smoter: delati naglo in postaviti svet in lastno ljudstvo nenadoma pred izvršeno dejstvo. Metode tajne diplomacije, kjer so dovoljena najnižkotnejša sredstva, so zopet zacvetele, kakor na pragu prve svetovne vojne.

So tu nekateri pojavi, ki kažejo, da delavnost pristašev monakovskih metod v zadnjih tednih ni bila brez uspeha. Te posledice so se pričele kazati takoj potem, ko je Chamberlain poslal parlament na počitnice. Da bodo te počitnice znatno olajšale prizadevanja monakovcev v angleški vladi, a predvsem samega Chamberlaina, o tem smo nedavno že govorili. Pokazalo se je, da je res tako. Prvi udarec je bil Strangov odpoklic iz Moskve, četudi je vobče znano, da so bila politična pogajanja ob njegovem odhodu še daleč od zaključka. Res je medtem odšla v Moskvo vojaška misija, toda povsem jasno je, da ona ne bo mogla nadomestiti političnih pogajanj. Pesimisti se že oglašajo s trditvami, da je Chamberlain poslal v Moskvo generale za to, da bi z novimi oblikami zavlačevanja dejansko razbil moskovska pogajanja, medtem pa na tihem pripravil nov »monakovski mir«. Ni sicer nujno, da imajo ti pesimisti prav in tudi ni nikjer zapisano, da se bo Chamberlainu tak načrt — tudi če ga je imel — zares posrečil, toda nekateri drugi pojavi te vrste vendarle govore za to, da tudi ta trditev ni brez podlage. Iste dni se je n. pr. v Berlinu pojavil Chamberlainov prijatelj in zaupnik, ki je bil sprejet pri Hitlerju. Potem se je vrnil v London, kjer je takoj obiskal Chamberlaina. V reakcionarnem časopisju in celo v laburistični stranki so se pojavili novi načrti in predlogi za »mirno ureditev« evropskih nasprotij na ta način, da bi se Gdansk in koridor prepustila Nemčiji in da bi se istočasno tudi uredilo vprašanje o novi razdelitvi kolonij, na katere da ima Nemčija »moralne pravice«. K temu je treba prišteti še Burckhardtovo misijo, katere se sicer angleška vlada odreka, ki pa je bila očitno začeta s pristankom angleške vlade in z njenimi tihimi upi.

To prizadevanje pristašev monakovskih metod v Angliji, Franciji in drugod, gotovo oni ne mirujejo niti na Poljskem, se je takoj odrazilo tudi v nemški

politiki, kjer so pričeli pisati tudi o koridorju. Nemčija pravilno računa: kakor hitro se bo začelo s popuščanjem, bo moralo iti popuščanje do kraja.

Y.

Maribor, 25. avgusta.

Konkretne posledice nemško-sovjetskega pakta o nenapadanju je težko predvideti. Toda, da se nedvomno ugotoviti tista generalna linija, ki jo je imela sovjetska vlada pred očmi v trenutku, ko je pristala na nemški predlog. To je generalna linija, ki jo je branila Rusija vsa leta po svetovni vojni, linija aktivnega odpora proti napadalcu.

Morda se ta trditev v tem trenutku nekoliko čudno sliši, toda prav gotovo jo bo potrdil bodoči razvoj. Potrjujejo jo pa tudi že konkretna dejstva, za katere vemo danes. Predvsem je treba imeti pred očmi, da je Sovjetska zveza odločno izjavila, da angleško-francosko-sovjetske razgovore ne smatra za take, ki bi bili v nasprotju z nemško-ruskim nenapadalnim paktom. Pristaja torej na nadaljevanje vojaških razgovorov. Nenapadalni pakt z Nemčijo je dal Rusiji samo to, kar ji niso hoteli priznati Chamberlainovi diplomati: garancije glede napada na ruski zahodni meji. Spomniti se moramo na neštete intrige, ki jih je pred meseci zlasti angleška agencija Reuter vršila, da bi prikrla pravo ozadje nesporazumov med SSSR in Anglijo, pri čemer je celo trdila, da ruska vlada ne pristane na vzajemne garancije, ki bi bile za vse enako breme. Agencija Tass je razbila te intrige v javnem mnenju z jasno izjavo, da je bil in je glavni predmet sporazuma vprašanje o angleško-francoskih garancijah za primer **indirektnega napada na SSSR**. Z drugimi besedami, Chamberlain in Bonnet sta še vedno računala na možnost, da se da napraviti sporazum z Nemčijo na račun Rusije, zato sta tudi za vsako ceno hotela pustiti odprta vratca, ki bi omogočala Angliji in Franciji, da odbijeta pomoč Rusiji, ki bi bila napadena od sil pakta proti kominterni.

Seveda se pri tem Angleži in Francozi sklicujejo na tako zvane »proteste« baltskih držav proti garancijam. Toda ali ni Danzig prav tako primer indirektnega napada na Poljsko? In vendar se Anglija in Francija nista niti za trenutek obotavljali dati Poljski tudi take garancije. Za vsakega objektivnega opazovalca mora tedaj biti povsem razumljivo, če je Rusija gledala v angleško-francoskem zavlačevanju samo manever reakcionarnih krogov zahodnih demokracij, ki naj bi pripravil Rusiji osamljeno vojno s silami pakta proti kominterni, ter si je zato priskrbela garancije proti takim naklepom v obliki pakta o nenapadanju z Nemčijo.

Morda bi marsikdo dvomil, da stvari dejansko stoje tako. Toda vzemimo najnovejši manever chamberlainovske propagande. Nedavno so neke agencije objavile vest, da je prišlo do prekinitve vojaških pogajanj zato, ker da je Rusija zahtevala angleško-francoske obveze o pomoči na Daljnem vzhodu. Agencija Tass je bila zopet prisiljena zelo ostro demantirati take vesti, kajti Rusija nikoli ni postavila zahteve po angleško-francoski pomoči na Daljnem vzhodu. Pač pa je prišlo do prekinjenja pogajanj zaradi tega, ker je angleško-francoska vojaška misija postavila predloge o načinu »sodelovanja«, ki ga nobena država, ki nekaj drži nase, ne bo sprejela. Chamberlain je najprej svetoval Poljakom, naj se upro prehodu rdeče armade po poljskem teritoriju in potem je na podlagi takega poljskega stališča angleško-francoska vojaška misija predlagala Ru-

siji, naj uvrsti svoja letala in pilote v — poljske vojaške edinice in pod komando — poljskih častnikov. Takšen predlog seveda že sam po sebi predstavlja sramotitev velesile, ki ima najmočnejše letalstvo na svetu. Razen tega je dal tak predlog jasno razumeti, da smoter angleško-francoskih pogajanj ni bil v prvi vrsti zgraditi nezlomljivo fronto miru, marveč predvsem izmanevrirati Rusijo tako, da se bodo sicer od nje zahtevale žrtve, da bi se pa istočasno čim bolj izrinila od soodločanja v eventualni vojni, a zlasti — po vojni. Pa še to samo tedaj, če bi se nikakor ne posrečilo že prej inscenirati sovjetsko-nemškega spopada ob »nevtralnosti« zahodnih velesil.

Nenapadalni pakt je vse te račune prekrižal ter postavil zahodni velesili pred dejstvo, da se sedaj ne bo moglo več pripravljati »Monakova« na račun drugih narodov in Rusije, marveč samo še — **na svoj**. Zato je razumljivo, če angleško-francoski reakcionarji, ki so izdali Avstrijce, potem Čeha in Slovake ter so se pravkar pripravljali izdati tudi Poljake, na ves glas kriče: Rusija je izdala interese miru. To kričanje se vrši po vzorcu onega: iščite tatu! Da, Rusija je »izdala« samo en »mir« — monakovski »mir«. Pri tem je okrepila tudi svoj lastni položaj — in tu je doživel Chamberlain najtežji poraz — ki ji bo omogočil zavzeti tisto mesto, ki sta ga Anglija in Francija reklamirali zase: odločila bo vsako bodočo vojno. Politična iniciativa se je izmuznila iz rok Londona in Pariza. Ključke drži danes v rokah — Moskva. In v tem je velik pomen nenapadalnega pakta.

Y.

Maribor, 30. avgusta.

Daljnosežnost nemško-ruskega nenapadalnega pakta postaja z vsakim dnem bolj očitna. Četrta točka tega pakta je tako jasna, da ne more pustiti nobenega dvoma. Mi smo na tem mestu govorili o razlogih, ki so Rusijo vodili pri podpisovanju tega pakta. Toda splošno znano je, da je bila Nemčija tista, ki je dala predlog in ki si je vztrajno prizadevala, da bi do uresničenja tega predloga tudi prišlo. Kakšni razlogi so Nemčijo pripravili k takemu izredno važnemu premolu?

Dogodek nam bo postal precej jasnejši, če pogledamo v Hitlerjevo knjigo »Mein Kampf«. Tam Hitler izrecno sprejema Bismarckovo mišljenje, po katerem bo za Nemčijo porazna vsaka vojna, v kateri bo imela proti sebi istočasno Rusijo in Anglijo. Hitler sam očita predvojni nemški diplomaciji, da je napravila veliko napako, ko je privedla Nemčijo v tak položaj, da se je morala istočasno boriti proti obema najvažnejšima evropskima velesilama.

Položaj pred nenapadalnimi paktom pa je bil tak, da je Nemčija dejansko stala nasproti v bistvu nepremagljivemu bloku velesil, v katerem sta bila tako Anglija, kakor Rusija. Japonska po porazih, ki jih je doživela na Kitajskem in na sovjetsko-mongolsko-mandžurski meji, ni več predstavljala omembe vrednega zaveznika. Dolgotrajno kolebanje glede Gdanska — naj spomnim samo dejstvo, da so zadnje mesece nemški časopisi govorili samo o Gdanku, četudi so bile prve Hitlerjeve zahteve Poljski precej obširnejše — je kazalo, da se totalitarne države dobro zavedajo, da vojna proti takemu mogočnemu bloku nima izgledov na uspeh. Tega se je zavedal tudi Chamberlain in zato je do zadnjega trenutka upal na možnost novega sporazuma po monakovskem vzorcu. Znano je, da se je nekaj dni pred sklenitvijo nenapadalnega pakta mudil v Nemčiji po Chamberlainovih navodilih londonski časopisni magnat lord Kemps-

ley, predsednik časopisnega trusta »Sunday Times«, ki je prinesel Hitlerju gotov načrt sporazuma. Po tem načrtu, je trdil londonski »Daily Worker«, bi se sklicala petorna konferenca brez Rusije, sklicujoč se na to, da je z Rusijo nemogoče doseči sporazum, ki naj bi prisilila Poljsko h kapitulaciji, Nemčiji pa naj bi se dala istočasno primerna gospodarska podpora. To dejstvo potrjuje tudi znana Hudsonova afera. Če bi se to dejansko zgodilo, tedaj bi bil seveda preko Poljske, ki bi prišla pod nemški vpliv, povsem mogoč sovjetsko-nemški spopad na vzhodu Evrope, ki bi rešil britanski imperij kraha.

Nemčija je Chamberlainove ponudbe pretresla, kar dokazujejo nešteti tajni in javni stiki med Hitlerjem in Chamberlainom. Toda napad na Rusijo bi bil tvegan iz več razlogov. Zato imajo prav tisti, ki vidijo v nenapadalni pogodbi nemško odstopanje pred rusko močjo.

Rusija je sprejela sporazum po vseh grenkih izkušnjah z zahodnimi demokracijami, predvsem pa v spoznanju, da bo v obratnem primeru z absolutno zanesljivostjo Hitler dosegel sporazum v Parizu in Londonu ter da bo v tem primeru vsa teža boja proti totalitarnim državam padla na njena pleča.

Kakšne so posledice tega pakta? Te se že kažejo. Predvsem je teža pritiska totalitarnih držav prenešana na angleški imperij in Francijo neposredno. Pred malimi narodi in državami vzh. Evrope pa se odpirajo nove možnosti: ostati v bližnjem imperialističnem spopadu izven bojne fronte. Y.

* * *

Pogodba o nenapadanju med Nemčijo in Zvezo sovjetskih socialističnih republik

Nemška državna vlada in vlada Zveze sovjetskih socialističnih republik, ki želita utrditi stvar miru med Nemčijo in ZSSR in ki izhajata od temeljnih določb pogodbe o nevtralnosti, sklenjene aprila 1926 med Nemčijo in ZSSR, sta se dogovorili o naslednjem:

člen I.

Pogodbeni strani se zavezujeta, da se bosta vzdržali vsakega nasilnega dejanja, vsakega napadalnega ravnanja in vsakega napada druga proti drugi in to posamez ali skupno z drugimi državami.

člen II.

V primeru, da bi postala ena obeh pogodbenih strani predmet vojnih dejanj kake tretje države, ne bo druga pogodbeni strani v nobeni obliki podprla te tretje države.

člen III.

Vladi pogodbenih strani bosta v prihodnje ostali v stalnem medsebojnem stiku, da bi se posvetovali in se obveščali o vprašanih, ki zadevajo njune skupne koristi.

člen IV.

Nobena obeh pogodbenih strani se ne bo udeležila kakršne koli združbe držav, ki se posredno ali neposredno usmerja proti drugi strani.

člen V.

V primeru, da bodo nastali spori ali trenja takšne ali drugačne narave, med pogodbenima stranema, bosta obe strani odstranjevali te spore ali trenja izključno po poti prijateljske izmenjave mnenj ali, če bi bilo potrebno, s postavitvijo poravnalnih komisij.

člen VI.

Pričujoča pogodba se sklepa za čas 10 let z določilom, da se trajanje veljavnosti te pogodbe avtomatično podaljša za novih pet let, če je katera obeh pogodbenih strani ne odpove eno leto pred potekom roka.

člen VII.

Pričujoča pogodba bo ratificirana v najkrajšem možnem roku. Ratifikacijske listine bodo izmenjane v Berlinu. Pogodba začne veljati takoj ob podpisu. Izdelano v dveh izvornikih, v nemškem in ruskem jeziku.

Moskva, 23. avgusta 1939

Za nemško državno
vlado:
von Ribbentrop

Pooblaščenec
vlade ZSSR:
V. Molotov

Tajni dodatni protokol k nemško-sovjetski pogodbi o nenapadanju

Ob podpisu pogodbe o nenapadanju med Nemškim rajhom in Zvezo socialističnih sovjetskih republik sta podpisana pooblaščenca obeh strani razpravljala na strogo zaupnem pogovoru o vprašanju razmejčitve obojestranskih interesnih območij v vzhodni Evropi. Ta pogovor je pripeljal do naslednjih sklepov:

1. V primeru ozemeljsko-političnega preoblikovanja na ozemljih, ki pripadajo baltskim državam (Finski, Estonski, Letonski, Litvi), bo severna meja Litve veljala obenem kot meja interesnih območij Nemčije in ZSSR. Pri tem priznavata obe strani interes Litve na področje Vilne.

2. V primeru ozemeljsko-političnega preoblikovanja na ozemljih, ki pripadajo poljski državi, bosta interesni območji Nemčije in ZSSR razmejeni približno s črto rek Narew, Visla in San.

Vprašanje, ali je v smislu obojestranskih koristi zaželen obstanek neodvisne poljske države in kakšne naj bi bile meje te države, bo mogoče razčistiti v teku nadaljnjega političnega razvoja.

V vsakem primeru bosta obe vladi to vprašanje razrešili po poti prijateljskega sporazumevanja.

3. Glede jugovzhodne Evrope poudarja sovjetska stran svoje zanimanje za Besarabijo. Nemška stran izjavlja, da je na teh ozemljih politično popolnoma nezainteresirana.

4. Ta protokol bosta obe strani obravnavali kot strogo zaupen.

Moskva, 23. avgusta 1939

Za nemško državno vlado:
v. Ribbentrop

Pooblaščenec vlade ZSSR:
V. Molotov

(Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik, Serija D, knj. VI, dok. 228 in 229; po: Walther Hofer, Die Entfesselung des zweiten Weltkrieges, mit Dokumenten, Fischer, Frankfurt /M. 1967)

Določbe tajnega dodatnega protokola o razmejitvi v baltskih državah in na Poljskem so bile 28. septembra 1939 s sovjetsko-nemško »mejno in prijateljsko pogodbo« uresničene v nekoliko spremenjeni obliki: tudi Litva je bila prideljena interesnemu območju Sovjetske zveze v zameno za odstop nekaterih ozemelj na Poljskem Nemčiji (meja na reki Bug namesto na Visli in prepustitev Suwałki z okolico Nemčiji).

Tajni dodatni protokol k pogodbi o nenapadanju med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, znan že na sojenju v Nürnbergu, je bil prvič objavljen v trušču mrzle vojne med nekdanjimi zavezniki v vojni proti Nemčiji kot politično orožje zahodnih držav proti ZSSR. Konec januarja 1948 je zunanji urad ZDA v sodelovanju z zunanjimi ministri Velike Britanije in Francije izdal zbirko dokumentov iz arhiva nemškega zunanjega ministrstva z naslovom »Nacionalsocialistična Nemčija in Sovjetska zveza 1939 do 1941«. V njej je bil tudi tajni dodatni protokol. Sovjetska zveza je publikacijo ostro zavrnila s tedaj tudi v Jugoslaviji razširjenim spisom »Ponarejevalci zgodovine«. V spisu je Sovjetska zveza očitala zahodnim državam, da se niso hotele sporazumeti z njo za skupno objavo dokumentov in da so dokumenti izbrani tendenčno z namenom, »popačiti pravo podobo dogodkov, obsuti z lažmi. Sovjetsko zvezo, oklevetati jo in oslabiti mednarodni vpliv Sovjetske zveze kot resnično demokratičnega in neustrašnega bojevnika proti napadalnim in antidemokratičnim silam.« Glede avtentičnosti dokumentov je spis izjavljal le splošno, da je »zbirka prepolna dokumentov, ki so jih skovali hitlerjevski diplomatski uradniki v zakotjih nemških diplomatskih pisarn.« Tajni dodatni protokol sam ni bil omenjen z nobeno besedo. Podoben molk v sovjetskih zgodovinopisnih publikacijah o tem dokumentu je ostal pravilo tudi po Stalinovi smrti. Deveta knjiga sovjetske »Svetovne zgodovine«, ki je izšla leta 1962 in ki obravnava nemško-sovjetsko pogodbo z dne 23. avgusta 1939, tajnega dodatnega protokola ne omenja.

Ni razloga, da bi dvomili o pristnosti tega dokumenta. »Pregled zgodovine ZKJ« ga sicer ne omenja neposredno, a pravi, da je s sovjetsko-nemško pogodbo Stalinova zunanja politika »ravno v zvezi s Poljsko odkrito ubrala pot tajne diplomacije, razdelitve interesnih sfer, pot vsega tistega, kar sta Lenin in oktobrška revolucija odločno obsodila« (str. 213).

Kdor gleda na tedanje ravnanje Stalina in sovjetske vlade izključno kot na politiko vodstva velike države, ki se ravna zgolj po svojih državnih koristih, lahko pokaže za to ravnanje obilo razumevanja. Tako npr. Winston Churchill v svojih spominih (»Z vidika sovjetske vlade moramo reči, da je bilo zanjo življenjsko važno, da bi bilo področje, kjer bi se zbrale nemške čete za napad, kar najbolj daleč na zahodu, da bi Rusi lahko pridobili več časa za zbiranje oborožene sile iz vseh delov ogromne države. Rusi so se še dobro spominjali nesreče, ki je bila zadela njihove armade leta 1914... Zdaj pa so bile njene meje pomaknjene bolj na vzhod kakor v prejšnji vojni. Zato so morali Rusi baltske države in velik del Poljske zasesti s silo ali prevaro, preden bi bili sami napadeni. Če je bila njihova politika hladnokrvna, je bila takrat vse-kakor tudi v veliki meri realistična.« — Druga svetovna vojna, Ljubljana 1964, str. 183).

Tudi A. J. P. Taylor, znani »enfant terrible« angleškega zgodovinarja, je leta 1961 v svoji knjigi o izviroh druge svetovne vojne prišel do takihle sklepov: »Tajni protokol je izključil Nemčijo iz baltskih držav in iz vzhodnih delov Poljske... To je, konec koncev bilo tisto, kar so Rusi poskušali doseči že od zahodnih držav. Nacistično-sovjetski pakt je bil samo drug način, kako to storiti: ne sicer dober način, a boljši kot nobeden. Brestlitovska ureditev je bila končno razveljavljena, s pristankom Nemčije namesto s podporo zahodnih držav. Gotovo je bilo klavrno, da se je Sovjetska zveza pogodila z vodilno fašistično državo: toda tega ji ne bi smeli očitati državniki, ki so sami šli v München in ki so jih tedaj v njihovih državah podpirale velike večine. Dejansko so Rusi storili le to, kar so zahodni državniki upali, da sami store; in zahodno ogorčenje je bilo ogorčenje razočaranja, pomešanega z jezo, da se lepe besede o komunizmu niso izkazale kot nič bolj iskrene kakor njihove lastne besede o demokraciji... — Kakor koli obračamo kristalno kroglo in skušamo pogledati v prihodnost z vidika 23. avgusta 1939, je težko uvideti, po kateri drugi poti bi bila Sovjetska zveza lahko šla. Sovjetska bojazen pred evropsko zaroto proti Rusiji je bila pretirana, a ne neutemeljena. Toda ne glede na to, je spričo poljskega odklanjanja sovjetske pomoči in spričo britanskega zavlačevanja moskovskih pogajanj bila nevtralnost, s formalno pogodbo ali brez nje, največ, kar je sovjetska diplomacija mogla doseči; in omejitev nemških pridobitev na Poljskem in na Baltiku je bila tista privlačnost, ki je zaradi nje postala zapeljiva formalna pogodba. Po učbenikih diplomacije je ta politika bila pravilna. V njej pa je tičala vendarle huda napaka: sovjetski državniki so s tem, ko so sklenili pismeno pogodbo, zapadli, kot pred njimi že zahodni državniki, v zmotu, da bo Hitler mož beseda... Stalin je očitno mislil, da pogodba ne bo pomenila samo kratkega manevra, ampak da bo obveljala za dolgo dobo. To je čudno, a ne navadno. Ljudje, ki so sami brez predsodkov, se pogostoma pritožujejo, če jih drugi prevarijo...« (izdaja Penguin 1965, str. 317—319).

Presoje, kakršni sta Churchillova ali Taylorjeva, se omejujejo samo na ravnanje Sovjetske zveze kot države, ne dotikajo se tistega sklopa posledic nemško-sovjetske pogodbe, ki ni zadeval držav, ampak druge, ravno tako realne, čeprav v mednarodnem pravu neupoštevane subjekte. Posledice pogodbe za komunistične stranke in protifašistične politične formacije in gibanja v evropskih državah so posebno vprašanje. Med temi subjekti mednarodnega dogajanja je ravnanje sovjetske vlade, ki se je istovetilo z odstopom Kominterne od protifašistične osnove, povzročilo pravo zmedo. Le redki — med njimi je bila vsekakor KPJ (KPS) — so zmogli obraniti samostojno stališče in reagirati v skladu s svojimi dejanskimi razmerami, v katerih je napadalni hitlerizem pomenil še vedno neposredno in prvo nevarnost. V sebe zagledane izjave sovjetskih državnikov, kakršna je bila izjava zunanjega ministra Molotova na zasedanju vrhovnega sovjeta 31. avgusta 1939, ko je zviška zavračal »ljudi, ki so očitno prisojali prevelik pomen pretirani antifašistični propagandi« (po W. Hofer, o. c., str. 84), so lahko na protifašistično protivojno gibanje v Evropi vplivale samo mrtvilno.

Ljudska protifašistična gibanja sicer niso štela tistega, kar je Stalinu imponiralo, namreč divizij in topov, a pomenila so neprecenljivo realno družbeno moč. V Stalinovem obzorju so se zopet pojavila šele po »verolomnem« napadu nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941. V svojem prvem vojnem govoru (po radiju 3. julija 1941), v katerem je najprej zavračal očitek, da je

bila sklenitev pogodbe o nenapadanju z Nemčijo napaka, in opravičeval hudo dejstvo, da je Hitlerjeva vojska tako nepričakovano naglo prodirala v Sovjetsko zvezo, je hrabil sovjetske državljane tudi z besedami: »V tej osvobodilni vojni ne bomo sami. V tej veliki vojni bomo imeli zveste zaveznike v ljudstvih Evrope in Amerike, med njimi tudi v nemškem ljudstvu, ki so ga hitlerjevski velikaši zaslužnili. Naša vojna za svobodo naše domovine se bo zlila z bojem narodov Evrope in Amerike za njihovo neodvisnost, za demokratične svoboščine. To bo enotna fronta narodov, ki stoje na braniku svobode proti zaslužnjevanju in proti nevarnosti zaslužnjenja po Hitlerjevih fašističnih armadah...«

Ce se je njegova napoved izkazala kot zgodovinsko resnična, razlage za tak srečni potek ni najti v politiki sovjetske vlade od 23. avgusta 1939 do 22. junija 1941.

Janko Pleterski